

ZIMSKI DVORAC

PRIČA O ROMANOVIMA

DŽON BOJN

Preveo Vladan Stojanović

alnari
PUBLISHING

Beograd, 2010.

1981.

MAJKA I OTAC NISU živeli u srećnom braku. Godine, tačnije decenije, prošle su otkad sam poslednji put trpeo njihovo društvo, ali ne prođe dan da, makar i na trenutak, ne pomislim na njih. To je setno, lako sećanje, kao Zojin dah na mom vratu dok noću sniva pokraj mene. Nežno je kao njene usne na mom obrazu, dok me ljubi obasjana prvim jutarnjim svetlom. Ne znam kada su umrli. Ne znam ništa o njihovoj smrti, izuzev što sam siguran da više nisu na ovom svetu. Ali, razmišljam o njima. I dalje razmišljam o njima.

Uvek sam mislio da je moj otac, Danil Vladjavič, stradao prvi. Bio je u ranim tridesetim kad sam se rodio. Koliko pamtim, nikad nije bio dobrog zdravlja. Sećam se kako sam se u ranom detinjstvu budio u malenoj izbi od brvana u Kašinu, u Moskovskoj velikoj kneževini. Stiskao sam uši ručicama da bih se odbranio od njegovog bolesnog krkljanja. Stalno je kašljao i pljuvao gustu sluz u vatru, u maloj peći. Mislim da je imao problem s plućima. Verovatno propale alveole. Ko bi ga znao. U selu nije bilo doktora, niti lekova. Otac nije trpeljivo i dostojanstveno bolovao od brojnih boljki. Kad god je patio, i mi smo patili.

Dobro pamtim i njegovo groteskno ispupčeno čelo. Sa obe strane je virilo deformisano tkivo. Koža na čelu mu je bila neprirodno zategnuta od šiški do korena nosa. Zbog toga je imao zadignute obrve, i večito napet izraz lica. Starija sestra Liska mi je jednom rekla da je očev groteskni izgled rezultat greške pri porođaju. Nesposobni vidar ga je uhvatio za lobanju, umesto za ramena, kad je izvirio u svet. Prejako je

stisnuo, meku, neoblikovanu lobanju ili je za to bila kriva lenja babica, nezainteresovana za porod druge žene. Njegova majka nije doživela da vidi stvorenje koje je donela na svet, deformisanu bebu, izobličene lobanje. Baka je životom platila porod. U to doba to nije bila neobična pojava, niti razlog za veliku žalost. Ljudi su to tumačili kao mehanizam za održavanje prirodne ravnoteže. Danas bi sličan događaj bio iznenađenje i uzrok velike tuge. Deda se, nedugo potom, ponovo oženio. Neko je morao da se brine o deci.

Sećam se kako su seoska deca bežala od mog oca kad god bi se pojavio na drumu. Vraćao se iz polja ili iz neke od susednih koliba, mašući pesnicama, nakon žučne rasprave o pozajmljenim rubljama ili nemilosrdne razmene uvreda. Deca su smislila uvredljivo ime za njega. S uživanjem su ga vređali na ulici. Zvali su ga Kerber, po troglavom psu, čuvaru donjeg sveta. Rugali su mu se, skidajući kape i rukama pritiskajući čelo. Skakali su kao mahniti, izvikujući bojne pokliče. Nisu prezali da mu se rugaju pred sinom jedincem. Znali su da im od mene, onako slabog i sitnog, ne preti nikakva opasnost. Kezili su mu se iza leđa i pljuvali na tle, oponašajući njegovu naviku. Razbežali bi se kad bi se okrenuo i kriknuo kao ranjena zver. Nestajali su po blatnjavim sokacima, kao seme žita, bačeno preko polja. Smejali su mu se. Za njih je moj otac bio užasavajuća, čudovišna i gnusna pojava.

Za razliku od njih, bojao sam se oca zato što nije štedeo pesnice, niti se ustezao od primene nasilja.

Ne znam šta se s njim zbilo, ali zamišljam kako stradava od ruke boljševika, nedugo nakon mog bekstva iz železničkog vagona u Pskovu, jednog mračnog martovskog jutra. Kažnjen je zbog onoga što sam ja učinio. Vidim sebe kako jurim preko šina i nestajem u šumi. Spasavao sam život, dok je on išao kući, krkljajući i pljujući, nesvestan smrtno opasnosti. Mislio sam, u svom neznanju, da sam svojim bekstvom obrukao porodicu i naše seoce, da sam obeščastio ukućane i da im zato sledi odmazda. Zamišljao sam grupu dokonih seoskih mladića. U snovima ih je bilo četvoro; bili su krupni, ružni i okrutni. Navalili su na njega kratkim, teškim močugama. Odukli su ga s ulice u tamno sokake, oivičeno visokim zidovima, da bi ga ubili bez svedoka. Ne čujem njegove vapaje za milost, ali vidim krv na kaldrimi sokaka. Vidim ruku koja se polako miče i prste koji se grče, sve dok se zauvek ne umire.

Kad pomislim na mati, Juliju Vladimirovnu, vidim je kako doziva boga u postelji nekoliko godina kasnije. Gladna je i iscrpljena. Sestre kleče oko nje. Ne mogu da zamislim muke kroz koje je prošla nakon očeve smrti. Nemam snage da mislim na to, iako je bila hladna žena koja nije propuštala nijednu priliku da pokaže koliko je razočarana u mene. Činila je to u svakom bitnom trenutku mog detinjstva. Ipak je bila moja majka, sveta osoba. Zamišljao sam kako joj najstarija sestra Asja gura moj portret u šake, stisnute u poslednjoj molitvi. Dostojanstveno se kajala, pripremajući se za susret sa stvoriteljem. Mrtvački pokrov joj je navučen preko mršavog vrata. Prebledela je u licu. Usne su joj se prevukle bledom plavičastom seni. Asja me je volela, ali mi je zavidela na bekstvu. Nisam to zaboravio. Jednom je došla da me traži. Odbio sam da se sretnem s njom. Većito ću se stideti zbog toga.

Ništa od toga nije moralo da se desi. Životi majke, oca i mojih sestara su mogli drugačije da se završe, sretnije ili tragičnije, zajedno ili odvojeno, u miru ili nasilno. To nikad neću saznati. Povratak u rodno selo je bio nemoguć. Nisam imao prilike da pišem Asji, Liski ili čak Talji, koja se verovatno nije ni sećala starijeg brata Georgija, porodične dike i sramote. Moj povratak bi ih ugrozio, ugrozio bi mene i Zoju.

Stalno mislim na njih i posle mnogo godina. Toliko toga mi je nepoznato. Decenije rada, porodičnog života, gubitaka i razočaranja su se sjedinili, tako da ih je gotovo nemoguće razlikovati, ali pojedini trenuci iz davno prohujalog detinjstva, i dalje snažno odzvanjaju mojim pamćenjem. Opstaju kao seni u mračnim hodnicima ostarelog uma. Izgledaju mi još značajnije i živopisnije, zato što ih ne mogu zaboraviti, iako ću uskoro i ja biti zaboravljen.

Prošlo je više od šezdeset godina otkad sam poslednji put video nekog iz svoje porodice. Ne mogu da verujem da sam doživeo pune osamdeset dve godine, a da sam proveo toliko malo vremena s njima. Ogrešio sam dušu o njih, iako sam tada mislio drugačije, zato što nisam mogao da promenim sudbinu, kao što nisam mogao da promenim boju očiju. Okolnosti su me vodile iz jedne situacije u drugu, baš kao što je slučaj s većinom ljudi. Sledio sam ih, korak po korak, bez mnogo roptanja.

Jednog dana sam se zaustavio i shvatio da sam ostario. A njih više nije bilo.

Pitao sam se da li njihova tela još trunu, ili su se odavno raspala s jediništvom s prašinom? Da li proces nestanka leša traje nekoliko generacija ili odmiče brže, u zavisnosti od starosti tela i načina sahrane? Da li brzina truljenja tela zavisi od kvaliteta drveta od kog je kovčeg načinjen? Zavisi li od apetita zemljišta? Klime? Ovakvim bih se pitanjima bavio u prošlosti, kad bi mi misli skrenule s noćnog čitanja. Običavao sam da stavim pitanja na papir. Ne bih se smirio dok istraživanjem ne bih došao do zadovoljavajućih odgovora. Ova godina je obesmisllila sve moje navike. Takva pitanja su mi se sad činila besmislenim. Mesecima nisam bio u biblioteci. Nisam prešao njen prag otkad se Zoja razbolela. Možda je više nikad neću posetiti.

Najveći deo života, bolje reći najveći deo zrelog doba, proveo sam između stamenih zidova biblioteke britanskog muzeja. Zaposlio sam se u uglednoj ustanovi početkom jeseni 1923. godine, nedugo nakon Zojinog i mog dolaska u London. Stigli smo iznenada, neplanirano i u strahu da ćemo biti otkriveni. Tada sam imao dvadeset četiri godine. Nisam ni znao da posao može biti izvor takvog spokojsva. Prošlo je pet godina otkad sam se otarasio simbola prethodnog života. Uniforme, puške, bombe i eksplozivi su ostavili neizbrisiv žig u mom sećanju. Meka, pamučna odeli, ormani sa spisima i visoka učenost su bili dobrodošla promena.

Pre Londona smo, naravno, boravili u Parizu. Tamo sam razvio zanimanje za knjige i literaturu začeto u Plavoj biblioteci. Nadao sam se da ću s tim nastaviti i u Engleskoj. Imao sam beskrajnu sreću da pročitam oglas u *Tajmsu*. Tražili su mlađeg bibliotekara u Britanskom muzeju. Požurio sam da se javim, gužvajući šesir nervoznim rukama. Odmah su me odveli do gospodina Artura Trevorsa, potencijalnog poslodavca.

Dobro se sećam datuma. Bio je to dvanaesti avgust. Izašao sam iz katedrale Vaznesenja Bogorodičinog i svih svetaca, u kojoj sam upalio sveću za starog prijatelja. Bio je to ritual koji sam ponavljao svake godine, za njegov rođendan. *Paliću je dokle god sam živ*, obećao sam nekad davno. Bilo je neke simbolike u činjenici da je moj novi život počeo istog dana kad i njegovo kratko bitisanje.

„Znate li otkad postoji Britanska biblioteka, gospodine Jehmenjeve?“, pitao me je gospodin Trevors, gvirajući preko beskorisnih naočara s pola stakala na vrhu nosa. Izgovorio je moje ime bez osetnog napora. To je ostavilo snažan utisak na mene, zato što je najveći broj Engleza teško izgovaranje mog imena praktikovalo kao vrlinu. „Od 1753. godine“, odgovorio je, u istom dahu. Nije mi dao prilike za nepromišljeno nagađanje. „Te godine je ser Hans Sloun zaveštao zbirku knjiga i retkosti narodu. To je bio početak muzeja. Šta mislite o tome?“

Procenio sam da je hvaljenje ser Hansovog čovekoljublja i zdravog razuma najbolji odgovor. Gospodin Trevors je srdačno pozdravio takvo razmišljanje.

„Potpuno ste u pravu, gospodine Jehmenjeve“, rekao je, žustro klimajući glavom. „Bio je to čovek vredan svakog poštovanja. Moj pradede je s njim redovno igrao bridž. Sad se susrećemo s problemom prostora. Imamo sve manje mesta. Nevolja je u tome što se štampa sve više knjiga. Najveći broj njih pišu maloumnici, ateisti i sodomiti. Nadam se da će nam dobri bog pomoći da izađemo na kraj s tom poplavom budalaština. Vi nemate veze s takvim tipovima, gospodine Jehmenjeve?“

Žustro sam odmahnuo glavom. „Ne, gospodine“, rekao sam.

„Drago mi je da to čujem. Nadamo se da ćemo jednog dana preseliti biblioteku u zasebnu zgradu i rešiti problem prostora. Sve zavisi od parlamenta. On kontroliše novac. Dobro znate kakvi su to ljudi. Truli su do srži, bez izuzetka. Onaj Boldvin* je zastrašujuće dobar, ali ostali...“ Odmahnuo je glavom. Pogledao me je kao da će mu svakog časa pripasti muka.

Zavladala je tišina. Pomislih da ću se predstaviti u najlepšem svetlu ako izrazim divljenje prema muzeju, u kom sam proveo samo pola sata pre razgovora. Nahvaliću zapanjujuće umetničko blago izloženo u gigantskom zdanju.

„Da li ste radili u muzeju, gospodine Jehmenjeve?“, pitao me je. Odmahnuo sam glavom. Delovao je iznenađeno mojim odgovorom. Skinuo je naočare, pre nego što je nastavio s pitanjima. „Mislio sam da ste radili u Ermitažu? U Sankt Peterburgu?“

* Stenli Boldvin (1867–1947), britanski političar i državnik. Bio je predsednik vlade tri puta između dva svetska rata. Konzervativac, pristalica politike razoružanja.

Nije morao da pominje ime grada pored imena muzeja. Dobro sam ga poznavao. Na trenutak sam se pokajao što ga nisam slagao. Naposletku, kako bi proverio moje navode. Svaki pokušaj da zvanično dođe do podataka o mom zaposlenju potrajao bi godinama. Sumnjam da bi ikad dobio odgovor.

„Nikad nisam radio u toj ustanovi, gospodine“, odgovorio sam. „Muzej mi je veoma dobro poznat. Proveo sam brojne srećne časove u Ermitažu. Istakao bih vizantijsku kolekciju. Ni numizmatička ne zaoštaje mnogo za njom.“

Potencijalni poslodavac je rukom trljao ivicu stola. Izgleda da je bio zadovoljan mojim odgovorom. Utonuo je u fotelju. Sumnjičavo me je odmerio. Bučno je disao kroz nos. „Recite mi, gospodine Jehmenjeve“, nastavio je. Rastezao je svaku reč, kao da mu govor nanosi bol. „Otkad ste u Engleskoj?“

„Odnedavno“, iskreno sam odgovorio. „Stigao sam pre nekoliko nedelja.“

„Došli ste iz Rusije?“

„Ne, gospodine. Moja supruga i ja smo proveli nekoliko godina u Francuskoj pre...“

„Vaša supruga? Vi ste oženjen čovek?“, pitao je. Zaključio sam da mu je to saznanje prijalo.

„Da, gospodine.“

„Kako se ona zove?“

„Zoja“, rekao sam. „To je rusko ime, naravno. Znači život.“

„Zaista?“ promrmljao je. Zurio je u mene kao da sam dao nezapamćeno drsku izjavu. „Veoma šarmantno. Kako ste se izdržavali u Francuskoj?“

„Radio sam u pariskoj knjižari“, rekao sam. „Nije bila velika, ali je imala mnogo stalnih mušterija. Svakog dana je bilo mnogo posla.“

„Da li ste uživali u radu?“

„Veoma.“

„Zašto?“

„To je bilo mirno okruženje“, odgovorio sam. „Uvek sam imao pune ruke posla. Prijala mi je spokojna atmosfera knjižare.“

„Pa, to podseća na muzejske prilike“, raspoloženo reče gospodin Trevors. „Ovde je lepo i mirno, ali se mnogo radi. Pretpostavljam da ste dosta putovali Evropom pre nego što ste stigli u Francusku?“

„Ne baš, gospodine“, priznao sam. „Pre Francuske sam boravio u Rusiji.“

„Znači da ste pobjegli pred revolucijom?“

„Otišli smo 1918. godine“, odgovorio sam. „Godinu dana posle nje.“

„Pretpostavljam da niste voleli novi režim?“

„Nisam, gospodine.“

„S punim pravom“, napomenuo je, uz kiseli osmeh. „Krvavi boljševici. Zna li da je car bio rođak kralja Džordža?“

„Znam, gospodine“, odgovorio sam.

„Njegova supruga, careva gospođa, bila je unuka kraljice Viktorije.“

„Carica“, rekao sam. Učtivo sam ga ispravio.

„Dobro, kad vi kažete. To je nečuvena drskost, ako mene pitate. Nešto mora da se preduzme pre nego što se ta pošast raširi po čitavoj Evropi. Zna li da je onaj njihov Lenjin radio u ovoj biblioteci?“

„Ne, nisam znao“, rekao sam i začuđeno podigao obrve.

„Uveravam vas da je to istina“, rekao je. Osetio je moju nevericu. „Bilo je to 1901. ili 1902. godine. Daleko pre mog dolaska u ustanovu. Prethodnik mi je sve ispričao. Rekao mi je da je Lenjin dolazio svakog jutra i ostajao do ručka, do dolaska njegove supruge. Odvukla bi ga kući, da uređuju revolucionarni pamflet. Neprestano je pokušavao da prokrijumčari termos s kafom u čitaonicu, ali smo mi bili na oprezu. Zamalo što mu nisu zabranili pristup. Sitnice najviše govore o ljudima. Nadam se da niste boljševik, gospodine Jehmenjeve?“, pitao me je. Nagnuo se i zagledao u mene.

„Nisam, gospodine“, rekao sam. Oborio sam glavu, nemoćan da se susretnem s njegovim prodornim pogledom. Bio sam iznenađen raskošnim mramornim podom. Mislio sam da sam zauvek napustio slična zdanja. „Ne, zaista nisam boljševik.“

„Šta ste onda? Lenjinist? Trockist? Carist?“

„Nisam ništa od toga, gospodine“, odgovorio sam. Podigao sam glavu, s odlučnim izrazom lica. „Ja sam niko i ništa. Nedavno sam stigao u vašu veliku zemlju. Tražim pristojno zaposlenje. Nemam političkih uverenja, niti su mi potrebna. Ne treba mi ništa izuzev prilike da obezbedim pristojan život mojoj porodici.“

Ćutke je razmišljao o mojim rečima. Nisam bio načisto da li sam se suviše unizio pred njim. Uvežbao sam ovu priču na putu do

Blumsberija. Hteo sam ovo zaposlenje. Mislio sam da ću skromnim nastupom odobrovoljiti potencijalnog poslodavca. Baš me briga ako zvučim ponizno. Ovaj posao mi je neophodan.

„Vrlo dobro, gospodine Jehmenjeve“, rekao je, klimajući glavom. „Mislim da zaslužujete šansu. Sleduje vam probni rad od nekih šest nedelja. Na kraju ćemo porazgovarati i odlučiti da li ćemo vas primiti za stalno. Kako vam se to dopada?“

„Izuzetno sam vam zahvalan, gospodine“, rekao sam. Osmehnuo sam se i pružio ruku. Oklevao je, zbunjen mojim izuzetno smelim gestom. Uputio me je u drugu kancelariju, gde su mi uzeli osnovne podatke i opisali radne zadatke.

Radio sam u biblioteci Britanskog muzeja sve do odlaska u penziju. I posle toga sam je gotovo svakodnevno posećivao. Provodio sam mnogo vremena za stolovima koje sam nekada opsluživao. Čitao sam i istraživao. Zadovoljavao sam znatiželju. Nigde se nisam osećao sigurno kao među ovim zidinama. Čitavog života sam očekivao da će me naći, da će nas naći. Izgleda da smo izbegli toj sudbini. Samo je bog mogao da nas rastavi.

Istina je da nikada nisam bio osoba savremenih shvatanja. Život sa Zojom, naša duga bračna zajednica bila je tradicionalnog karaktera. Oboje smo radili i dolazili kući u slično vreme. Ipak je samo ona spremala obroke i obavljala kućne poslove, poput pranja veša i čišćenja. Nikad nismo razmišljali o drugačijoj podeli rada. Sedeo bih pored vatre i čitao, dok je ona kuvala. Voleo sam duge romane, istorijske epove. Retko sam čitao savremenu književnost. Pokušao sam s Lorensom, kad je to iziskivalo hrabrost, ali sam se spotakao na dijalektu. *Radjaše* Voltera Morela i *itrost i petoparci*, Melorove *nigdar* i *bejaše*. Forster mi je bio privlačniji zbog iskrenih, dobronamernih sestara Šlegel, slobodoumnog gospodina Emersona i divlje Lili Heriton. Ponekad bih glasno pročitao naročito dirljiv odlomak. Zoja bi se okrenula od šporeta. Prestala bi da se znoji nad svinjskim šniclama. Pokrila bi čelo dlanom i umornim glasom rekla *Šta je, Georgiju? Šta pričaš?*, kao da je zaboravila da sam u sobi. Mislim da sam pogrešio kad sam se odrekao značajnije uloge

u vođenju domaćinstva, ali se naš život u to doba odvijao na opisani način. I dalje žalim zbog toga.

Nisam uvek težio tako konzervativnom životu. U šezdeset proteklih godina bilo je trenutaka kad sam požalio što smo nesposobni da se oslobodimo roditeljske senke i živimo po svom. Zoja je, možda i zbog detinjstva i načina na koji je odgajana, težila isključivo stvaranju doma koji će odgovarati načinu života naših suseda i prijatelja.

Čeznula je za mirom.

Htela je da se uklopi.

„Zašto ne bismo živeli mirnim životom?“, jednom me je pitala. „Živećemo spokojno i sretno. Ponašaćemo se kao i drugi. Tako nas niko neće primetiti.“

Naselili smo se u Holbornu, blizu ulice Dauti, nekadašnjeg boravišta Čarlsa Dikensa. Dvapat dnevno sam prolazio pored njegove kuće, na putu do i od Britanskog muzeja. Pokušavao sam da ga zamislim kako u radnoj sobi na spratu piše određene rečenice *Olivera Twista* kad sam bolje upoznao njegove romane u biblioteci. Postarija susedka mi je jednom rekla kako je njena majka dve godine svakodnevno čistila kod gospodina Dikensa. Poklonio joj je tu knjigu s potpisom na naslovnoj strani. Čuvala ju je na polici u sobi za prijem.

„Bio je veoma uredan“, poverila mi je. Napućila je usne i odobravajuće klimnula. „Mama je to uvek isticala. Umeo je da bude prilično sitničav.“

Pridržavao sam se nepromenljive jutarnje rutine. Ustajao bih u pola sedam. Oprao bih se i obukao. U sedam bih sišao u kuhinju. Zoja bi me poslužila čajem, prepečenim hlebom i dvama savršeno poširanim jajima. Znala je čudesnu tehniku za pripremanje jaja, tako da zadrže okrugli oblik izvan ljuške. Žicom za mućkanje bi napravila vrtlog u kipućoj vodi. Zaronila bi jaje u njega. Retko smo razgovarali dok sam doručkovao. Sedela bi kraj mene i revnosno punila šolju čajem. Sklanjala bi tanjir ispred mene, čim bih završio. Hitro bi ga isprala nad sudoperom.

Voleo sam da pešačim do muzeja, bez obzira na vreme. Tako sam održavao kondiciju. U mladosti sam se ponosio telesnim izgledom. Nisam štedeo napora da bih ostao u formi. Vežbao sam i u zrelijim godinama, iako sam odavno prestao da se divim svom odrazu u ogledalu. Nosio sam tašnu. Zoja je svakog jutra stavljala dva sendviča i voće u nju, zajedno s romanom koji sam čitao. Sjajno se brinula o meni. To je

bio deo svakodnevne rutine. Gotovo nikad mi nije palo na pamet da se zahvalim na brizi.

Možda vam zbog opisanog načina života zvučim kao staromodno stvorenje, tiranin koji zasipa smernu suprugu nerazumnim obavezama.

Ništa nije dalje od istine.

Štaviše, kad smo se u jesen 1919. godine venčali u Parizu, nisam mogao da podnesem pomisao da Zoja bude u podređenom položaju.

„Ja nisam tvoja kelnerica“, objašnjavala mi je. „Zar ti nije jasno da uživam da ti ugađam, Georgiju? Nisam ni sanjala da ću ikad uživati ovakvu slobodu, da perem, kuvam i održavam svoj dom, poput drugih žena. Molim te ne uskraćuj mi ono što drugi uzimaju zdravo za gotovo.“

„I ono na šta se stalno tuže“, odgovarao sam sa osmehom.

„Molim te, Georgiju“, ponovila bi. Kakvog sam izbora imao nego da se povinujem njenim zahtevima? Ipak mi je to dugo smetalo. Rutina je s vremenom nadvladala, naročito otkad smo dobili dete. Zaboravio sam na početnu nelagodnost. Ne ostaje mi ništa drugo nego da zaključim da nam je takav način života odgovarao.

Sramota me je da priznam da se tako lepo brinula o meni, da nisam znao kako da se izborim sa svakodnevnim obavezama kad sam ostao sam kod kuće. Nisam znao da kuvam. Zbog toga sam svakog dana doručkovao kukuruzne pahuljice. Gledao sam kako mleko natapa fosilizovane žitarice i voće. Činilo ga je mekim i jestivim. Ručao sam u bolnici oko jedan po podne, pre posete. Jeo sam na malom plastičnom stolu, s pogledom na loše održavani vrt, u kom su doktori i sestre pušili na klupama, odeveni u bledoplave, gotovo providne bluze. Hrana je bila prosečna i neukusna. Punila je stomak. Engleska hrana je zadovoljavala moje potrebe. Meso i krompir. Piletina i krompir. Riba i krompir. Očekivao sam da ću jednog dana dobiti krompir s krompirom. Niko se ne bi uzbudio zbog toga.

Počeo sam da prepoznam druge posetioce, buduće udovice i udovce. Lutali su hodnicima, gonjeni strahovitom samoćom. Nisu mogli da se snađu bez drage osobe, s kojom su proveli nekoliko decenija. S nekima sam se pozdravljao klimanjem glave. Bilo je i onih, radih da podele priče o nadi i razočaranju. Izbegavao sam razgovore. Nisam dolazio u bolnicu da bih sklapao prijateljstva. Dolazio sam isključivo zbog svoje supruge, zbog najdraže Zoje. Dolazio sam da bih sedeo

pored nje, da bih je držao za ruku, da bih joj šaputao u uvo, da bih joj dao do znanja da nije sama.

Ostajao sam u bolnici do šest sati uveče. Poljubio bih je u obraz, pre rastanka. Kratko bih je stisnuo za rame. Pomolio bih se u sebi da je sutradan zateknem živu.

Unuk Majkl nas je posećivao dva puta nedeljno. Njegova majka, naša kći Arina je poginula u trideset šestoj. Pregazila su je kola na povratku s posla. Ožiljak nanesen njenim odsustvom nikad nije zacelio. Toliko dugo smo verovali da ne možemo da imamo dece, da smo Zojinu trudnoću shvatili kao čudo i dar božji, neku vrstu nagrade za izgubljene porodice.

A onda smo ostali bez nje.

Majkl je bio dečaćić kad mu je majka poginula. Njegov otac, naš zet, častan i brižan čovek, postarao se da očuva vezu s majčinim roditeljima. Njegov izgled se, kao i kod svih dečaka, stalno menjao, tako da nikad nismo mogli da odlučimo na kog najviše liči. Zamomčio se, pa mogu da kažem da najviše liči na Zojinog oca. Mislim da je i ona primetila sličnost, ali da nikad nije govorila o njoj. Posebno je primetna u načinu na koji okreće glavu i u njegovom osmehu, u nabiranju čela kad se namršti, u dubokim smeđim očima koje odražavaju mešavinu samouverenosti i nesigurnosti. Jednog sunčanog popodneva smo utroje šetali Hajd parkom. Odněkud je doskakutalo kućence. Pao je na kolena i zagrlio štenca. Tepao mu je, dozvoljavajući da ga liže po licu. U jednom trenutku je podigao glavu da se osmehne voljenoj baki i deki. Siguran sam da smo oboje bili zapanjeni neočekivanom i zaprepasćujućoj sličnošću. Uznemirujući prizor ispuni naše umove brojnim uspomenama. Ućutali smo. Davnašnja sećanja su pokvarila dotad savršeno popodne.

Majkl je na drugoj godini studija na Kraljevskoj akademiji dramskih umetnosti. Uči za glumca. Začudio me je izborom fakulteta, zato što je bio tiho i povučeno dete i zlovoljni i nedruželjubivi tinejdžer. U dvadesetoj godini je, mimo svih naših očekivanja, pokazao nesumnjiv izvođački talent. Zoja je prošle godine, pre nego što je bolest uzela maha, zajedno sa mnom prisustvovala izvođenju Šoovog komada, *Majora Barbare*. Majkl je glumio ulogu mladog, očaranog Adolfusa Kuzinsa.

Ostavio je upečatljiv utisak. Bio je zaista ubedljiv. Prijalo mi je kad sam shvatio da zna nešto o ljubavi.

„Sjajno se pretvara da je neko drugi“, napomenuo sam Zoji u predvorju, gde smo ga čekali da bi mu čestitali. Nisam znao da li je to bio kompliment na unukov račun. „Ne znam kako to izvodi.“

„Ja znam“, iznenadila me je svojim odgovorom. Nisam stigao da reagujem, zato što nas je Majkl upoznao s mladom damom, Sarom, majorom Barbarom lično. Verenica na sceni je bila njegova devojka van scene. Bila je lepa, ali prilično smetena. Nije shvatala zašto je primorana da ćaska s dvoje starih rođaka svog ljubavnika. Možda je sve to malčice nerviralo. Tokom čitavog razgovora sam imao utisak da veruje da postoji neka veza između poodmaklih godina i gluposti. U devetnaestoj godini je bila puna priča o užasnom svetu za koji su u potpunosti odgovorni gospoda Regan i Brežnjev. Govorila je oštrim snishodljivim glasom, koji me je podsetio na onu groznu Tačerovu kad je citirala svetog Franju Asiškog na stepenicama Dauning strita. Objašnjavała je kako će predsednik i generalni sekretar uništiti planetu imperijalističkom politikom. S nepokolebljivim autoritetom je govorila o trci u naoružanju i hladnom ratu. Popovala nam je o temama koje je poznavala na osnovu tekstova iz studentskih časopisa. Nosila je belu majicu. Nije ni pokušavala da sakrije grudi. Preko njih se prostirala parola *Solidarnost*, ispisana krvavocrvenim slovima. Presrela je moj pogled. Kunem se da sam posmatrao parolu, a ne devojačke grudi. Upustila se u propoved o herojskoj prirodi poljskog brodogradilišnog radnika, gospodina Valense. Njen ton i stav su mi smetali. Vređali su me. Zoja me poduhvatila ispod ruke. To mi je pomoglo da sačuvam prisustvo duha. Major Barbara je konačno izjavila da je vrlo srećna što nas je upoznala i da smo bespogovorno slatki. Nakon toga se izgubila u moru groteskno obojene mladeži, sličnih stavova.

Podrazumeva se da je nisam kritikovao pred Majklom. Znam kako je biti mlad i zaljubljen. Kad smo već kod toga, znam kako je biti star i zaljubljen. Ponekad mi je teško da razmišljam o činjenici da ovaj veličanstveni mladić upražnjava čulna uživanja. Čini mi se da je koliko juče sedeo na mom krilu i slušao bajke.

Majkl je često obilazio baku u bolnicu. Pazio je da ne prođe mnogo vremena između poseta. Proveo bi najmanje sat kraj njenog uzglavlja.

Zatim bi porazgovarao sa mnom. Lagao bi me kako baka bolje izgleda, kako je razgovarala s njim i kako deluje pribrano, kao nekad i da je siguran kako će se uskoro vratiti kući. Ponekad se pitam da li stvarno veruje u to ili drži da sam toliko glup da ću mu poverovati. Da li je moguće da misli da mi čini veliku uslugu, puneći moju staru, glupavu glavu tako divnim i nemogućim tvrdnjama. Mladi često s nepoštovanjem prilaze starijima. Čine to nenamerno, više iz nesvesnog uverenja da naši umovi otkazuju. Kako god, unuk mi priređuje tu farsu, dva ili tri puta nedeljno. Prihvatam sve što mi kaže. Dogovaramo se da se okupimo u troje ili u četvoro, kad se Zoja opravi. U neko doba bi pogledao na sat, kao da je iznenađen koliko je vremena prošlo. Poljubi me u glavu i kaže: „Videćemo se za nekoliko dana, deko. Zovi ako ti nešto treba.“ Izade iz sobe i zakorači stepenicama dugim, vitkim, mišićavim nogama. Vešto skoči na zadnji kraj autobusa u prolazu. I sve to za nepun minut.

Ponekad mu zavidim na mladosti, ali se trudim da ne razmišljam o tome. Stari ne bi smeli da zavide onima koji će zauzeti njihovo mesto. Ne vidim svrhu u sećanju na sopstvenu mladost, dane zdravlja i duhovnog poleta. Sinulo mi je da je moj život okončan, iako smo Zoja i ja još živi. Uskoro ću ostati bez nje. Ne vidim zašto bih živio kad ona ode. Vidite, mi smo jedna osoba. Mi smo *GeorgijiZoja*.

Zojina doktorka se zove Džoan Kroford. Ne šalim se. Kad sam je upoznao, nisam mogao da se ne zapitam zašto su roditelji navalili toliki teret na njena pleća. Da li je do toga došlo slučajno, zbog venčanja? Da li se zaljubila u pravog čoveka s pogrešnim prezimenom? Nisam ništa rekao o napadnoj sličnosti. Pretpostavio sam da čitavog života sluša idiotske komentare. Slučajnost je htela da do izvesne mere liči na čuvenu glumicu. Imala je istu bogatu, tamnu kosu i blago zakrivljene obrve. Posumnjao sam da namerno ohrabruje poređenja sa slavnom glumicom. To naravno ne znači da tuče decu žičanim vešalicama za odelo. Obično je nosila venčani prsten, ali ne uvek. U tim trenucima je delovala odsutno. Zbog toga sam se pitao da li je razočarana privatnim životom.

Već dve nedelje nisam razgovarao s doktorkom Kroford. Lutao sam belim hodnicima, koji su zaudarali na sredstvo za dezinfekciju, u potrazi za njenom kancelarijom. Posetio sam je nekoliko puta, ali sam se

teško snalazio na onkološkom odeljenju. Bolnica je bila lavirint. Niko od mladih muškaraca i žena koji su jurcali unaokolo, zureći u dijagrame i izveštaje, grickajući jabuke i sendviče, nije bio spreman da mi pomogne. Konačno sam se našao pred njenim vratima. Tiho sam pokucao. Prošla je čitava večnost pre nego što je odgovorila. Oglasila se nervoznim *Da?* Odškrinuo sam vrata, uz snishodljiv osmeh. Nadao sam se da ću je razoružati staromodnom uljudnošću.

„Doktorko Kroford“, rekao sam. „Moram da se izvinim zbog uznemiravanja.“

„Gospodine Jehmenjeve“, odgovorila je. Impresionirala me je svojim pamćenjem. Većina ljudi koje sam sretao s mukom je pamtila i izgovarala moje ime. Neki su smatrali da je takav trud ispod njihovog nivoa. „Ne smetate. Uđite molim vas.“

Prijao mi je njen prisni ton. Ušao sam i seo, sa šeširom u ruci. Nadao sam se povoljnim vestima. Pogledom sam potražio venčani prsten na njenoj ruci. Pitao sam se da li je njeno dobro raspoloženje rezultat blistave zlatne trake koja je odbijala zrake sunca. Osmehivala se dok me je uvodila u kancelariju. Bio sam malo zbunjen. Naposljetku, nalazim se u odeljenju za rak. Ova žena od jutra do mraka leži obolele od teške bolesti. Govori im strašne stvari. Izvodi grozne operacije. Gleda kako s mukom napuštaju ovaj svet i odlaze u drugi. Ne znam zašto izgleda ovako srećno.

„Žao mi je, gospodine Jehmenjeve“, rekla je, odmahujući glavom. „Morate da mi oprostite. Uvek se tako lepo oblačite. Ljudi vaših godina su stalno nosili odela, zar ne? Retko viđam ljude sa šeširima. Nedostaju mi šeširi.“

Pogledao sam svoju odeću. Nisam znao kako da joj odgovorim. Oblačim se kao i uvek. Ne mislim da je to nešto vredno komentara. Ne držim mnogo do razlika među generacijama, iako sam bar četrdeset godina stariji od nje. Doktorka Kroford je u stvari vršnjakinja naše kćeri Arine. I ona bi imala isto toliko godina da je živa.

„Hteo sam da vas pitam kako je moja žena“, rekao sam, da bih prekinuo časkanje. „Voleo bih da znam kako je Zoja.“

„Naravno“, hitro je odgovorila, poslovnim tonom. „Šta biste hteli da znate?“